

УДК 378.04: 316

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-12-15

ПРИМА Раїса –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

ПРИМА Дмитро –

доктор педагогічних наук, професор
кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

ДЕСЯТНИК Катерина –

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9804-2863>
e-mail: k.desyatnyk@gmail.com

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті проаналізовано ключові аспекти питання соціальної компетентності вчителя як детермінанти формування професійно-комунікативної компетентності. Актуалізовано затребуваність соціалізованого у швидкоплинному соціумі вчителя, професійно мобільного, компетентного, конкурентноздатного, із гнучким критичним мисленням, спроможного вибудовувати стратегії взаємодії й комунікації з іншими людьми, що не можливе без формування соціальної та професійно-комунікативної компетентності як однієї з найважливіших характеристик професіоналізму педагога у контексті інтеграції України до європейського комунікаційно-освітнього простору. У площині наукового дискурсу для термінологічної чіткості опрацьовано різні підходи щодо трактування ключового поняття «компетентність». З'ясовано, що у науковому дискурсі поняття «соціальна компетентність» витлумачується через диференціацію понять «компетентність», «соціально-психологічна компетентність», «професійна компетентність», «комунікативна компетентність», «професійно-комунікативна компетентність». Соціальну компетентність потрактовано як виключно важливий базисний атрибут особистості, що відображає її досягнення, рівень сформованості знань та умінь конструювати відносини з оточуючими людьми в міжособистісних стосунках, поведінці. Акцентовано на дослідженнях, де поняття «соціальна компетентність», «комунікативна компетентність» та «професійно-комунікативна компетентність» аналізуються як синонімічно близькі та взаємодоповнюючі. Узагальнено, що комунікативна і професійно-комунікативна компетентності вчителя є одним з проявів його соціальної компетентності, найбільш вагомим її складником, позаяк без сформованої комунікативної компетентності неможливе формування соціальної компетентності.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, професійно-комунікативна компетентність, учитель, соціальна компетентність, соціальні навички, соціальні настанови.

PRIMA Raisa –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Theory and Methodology
of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

PRIMA Dmytro –

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Theory and Methodology of
Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

DESYATNYK Kateryna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Theory and Methodology
of Primary Education of Volyn National University
named after Lesya Ukrainka
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9804-2863>
e-mail: k.desyatnyk@gmail.com

TEACHER'S SOCIAL COMPETENCE AS A DETERMINANT OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article analyzes the key aspects of the issue of teacher's social competence as determinants of the formation of professional-communicative competence. The demand for a teacher socialized in a rapidly changing society, professionally mobile, competent,

competitive, with flexible critical thinking, able to build strategies for interaction and communication with other people, which is not possible without the formation of social and professional-communicative competence as one of the most important characteristics of teacher professionalism in the context of Ukraine's integration into the European communication and educational space, is highlighted. In the field of scientific discourse, various approaches to the interpretation of the key concept of "competence" have been developed for terminological clarity. It has been found that in scientific discourse, the concept of "social competence" is interpreted through the differentiation of the concepts of "competence", "social-psychological competence", "professional competence", "communicative competence", "professional-communicative competence". Social competence is interpreted as an exceptionally important basic attribute of a person, reflecting his achievements, the level of formation of knowledge and skills to construct relationships with others in interpersonal relationships, behavior. Emphasis is placed on studies where the concepts of "social competence", "communicative competence" and "professional-communicative competence" are analyzed as synonymously close and complementary. The professional-communicative competence of a teacher is considered as an integrative characteristic of a personality that determines the ability to actualize and apply the acquired experience of communicative activity, the ability of a specialist to solve professional problems and typical professional tasks that arise in real situations of professional activity, using knowledge, professional and life experience, social skills, values and inclinations, through solving communicative tasks. It is summarized that the communicative and professional-communicative competence of a teacher is one of the manifestations of his social competence, its most important component, since without the formed communicative competence, the formation of social competence is impossible.

Keywords: competence, communicative competence, professional-communicative competence, teacher, social competence, social skills, social guidelines.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вітчизняні й світові реалії в контексті інтенсивних соціокультурних перетворень, зміни ціннісних орієнтирів, розширення міжкультурних і соціальних зв'язків актуалізують вимоги до соціально-професійного розвитку, компетентностей сучасного вчителя, його здатності осягати сутність соціальних і комунікативних процесів, міжособистісного спілкування та поведінки в соціумі. Відтак, затребуваним є соціалізований у швидкоплинному соціумі вчитель, професійно мобільний, компетентний, конкурентоздатний, із гнучким критичним мисленням, спроможний вибудовувати стратегії взаємодії й комунікації з іншими людьми, що, поза сумнівом, не можливе без формування соціальної та професійно-комунікативної компетентності як однієї з найважливіших характеристик професіоналізму педагога у контексті інтеграції України до європейського комунікаційно-освітнього простору, сприяючи інтенсивному залученню особистості до професійної діяльності та забезпечуючи її якісний результат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що соціальна компетентність різноаспектно студіюється вченими різних галузей, зокрема у площині професійної підготовки здобувачів вищої освіти (Н. Бобрич, О. Грибанова, І. Зарубінська, Т. Качалова, О. Субіна, Г. Хлипавка, І. Шпичка та ін.). Теоретичним підґрунтям опрацювання феномену «соціальна компетентність» є наукові праці І. Зарубінської, С. Макарова, В. Масленнікової, С. Нікітіної, Л. Свірської, В. Цветкова, Л. Шабатури та ін.

Посутній інтерес становлять наукові розробки, де аналізується зміст і специфіка сучасного освітнього простору (В. Андрущенко, А. Бойко, М. Култаєва, М. Триняк та ін.); соціально-психологічна компетентність (Л. Лепіхова); соціальна компетентність (М. Докторович, В. Ляшенко, Л. Сохань та ін.); структура соціальної компетентності (О. Варецька, О. Поліщук, О. Московчук, Дж. Борковський (J. Borowski) та ін.); професійно-комунікативна компетентність у різних професійних контекстах (В. Беспалько, Д. Годлевська, Л. Горова, А. Дубакова, Ю. Лукаш, І. Писаревський, С. Скворцова, К. Ларсон, Дж. Равен, А. Холідей, Ф. Хусаїнов,

Д. Ширшов, А. Щербов та ін.); комунікативна компетентність педагога (А. Богущ, М. Вашуленко, О. Семенов та ін.). Між тим, попри розлогу увагу науковців до зазначеної проблеми загалом, питання соціальної компетентності вчителя як детермінанти формування професійно-комунікативної компетентності потребують ґрунтовного осмислення й наукового опрацювання.

Мета статті полягає в аналізі ключових аспектів питання соціальної компетентності вчителя як детермінанти формування професійно-комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до визначеної мети у площині наукового дискурсу для термінологічної чіткості вважаємо, передусім, проаналізувати різні підходи щодо трактування ключового поняття «компетентність». Так, за словником іншомовних слів «компетентність» характеризується як: 1) «володіння знаннями, які дозволяють судити про щонебудь, висловлювати вагому, авторитетну думку; 2) «поінформованість, обізнаність, авторитетність» [5, с. 282].

Згідно з Оксфордським англо-англійським словником (7-е видання) поняття «компетентність» (competence) визначається як «здатність виконати щось успішно чи ефективно» або як «уміння, що необхідне для виконання певної задачі» [9, с. 307].

Дещо по-іншому трактує цю категорію англійський дослідник Т. Гіланд (T. Hyland), розглядаючи компетентність (competence) як «здатність виконати специфічну діяльність відповідно до запропонованого стандарту» [8, с. 487]. На продовження цієї думки, голландські вчені (Beimans Harn, Martin Mulder) розглядають компетентність як «здатність людини досягти певних здобутків» [7, с. 523].

За визначенням вітчизняної дослідниці О. Овчарук, «компетентність» – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії [3, с. 5–14].

Щодо суті поняття «соціальна компетентність», то у науковому дискурсі воно

виглядає через диференціацію понять «компетентність», «соціально-психологічна компетентність», «професійна компетентність», «комунікативна компетентність», «професійно-комунікативна компетентність» та ін.

У площині порушеної проблеми звертаємо увагу на те, що поняття «соціальна компетентність» та «соціально-психологічна компетентність» досить часто ототожнюються, а соціально-психологічна компетентність характеризується як інформованість та здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючим людським загалом в системі міжособистісних відносин [6].

Конструктивно вважаємо позицію Л. Лепіхової щодо розгляду соціально-психологічної компетентності як комплексу когнітивних здібностей особистості, спрямованих на пізнання партнерів спілкування та психологічних особливостей процесу комунікації загалом [2].

Соціальна компетентність є виключно важливим базисним атрибутом особистості, що відображає її досягнення, рівень сформованості знань та умінь конструювати відносини з оточуючими людьми в міжособистісних стосунках, поведінці.

Стосовно зіставності понять «соціальна компетентність» і «професійна компетентність», то, за твердженням науковців (В. Адольф, Т. Браже, В. Миндикану, Т. Новикова, Н. Талізін та ін.) загальним атрибутом професійної компетентності є залучення людини до культурного світу цінностей людства загалом та окремого соціуму.

Уважаємо за необхідне більш детально зупинитися на дослідженнях, де поняття «соціальна компетентність», «комунікативна компетентність» та «професійно-комунікативна компетентність» аналізуються як синонімічно близькі та взаємодоповнюючі.

Суттєвою видається думка О. Боровця, згідно з якою комунікативна компетентність характеризується як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Вона передбачає такий рівень взаємодії з довколишніми людьми, який дозволяє успішно функціонувати в суспільстві, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань тощо [1, с. 205].

Імпонує позиція вчених (С. Сковцова та Ю. Вторнікова) щодо трактування комунікативної компетентності як інтегративного особистісного утворення, що виявляється у процесі комунікації як здатність актуалізовувати та застосовувати отриманий досвід комунікативної діяльності та індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення комунікативної мети [4].

Існує думка (ми погоджуємося з нею), що професійно-комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професійної діяльності індивіда, позаяк саме вона віддзеркалює особистісні якості та властивості фахівця, що забезпечують самостійну й ефективну реалізацію завдань професійної діяльності. Сформованість цієї компетентності у фахівця свідчить про його

теоретичну та практичну готовність до здійснення ефективної професійної діяльності в певній галузі, що вимагає встановлення регулярних комунікативних контактів з іншими співробітниками. Зокрема, невід'ємними атрибутами цієї компетентності є готовність визначати оптимальні шляхи колективного досягнення поставлених цілей, умінь успішно співпрацювати з іншими людьми, розробляючи колективні рішення й реалізуючи найкращі з них на практиці.

Відзначимо, професійно-комунікативна компетентність акумулює:

- індивідуальні характеристики ступеня відповідності вимогам професії;

- знання, вміння і навички в галузі міжособистісної взаємодії;

- соціальні комунікативні настанови, здібності й позиції, необхідні для ефективної професійно-педагогічної взаємодії, соціальні навички (вміння, що використовуються для комунікації і взаємодії з іншими людьми).

Саме з таких позицій професійно-комунікативна компетентність учителя розглядається нами як інтегративна характеристика особистості, що визначає здатність актуалізовувати та застосовувати здобутий досвід комунікативної діяльності, спроможність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, фахового й життєвого досвіду, соціальних навичок, соціальних настанов, цінностей та нахилів, через розв'язування комунікативних задач.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напруму. Отже, крізь призму викладеного, узагальнюючи наведені тлумачення, вважаємо, що комунікативна і професійно-комунікативна компетентності вчителя є одним з проявів його соціальної компетентності, найбільш вагомим її складником, позаяк без сформованої комунікативної компетентності неможливе формування соціальної компетентності. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з опрацюванням технологічного забезпечення формування соціальних навичок, соціальної компетентності, професійно-комунікативної компетентності вчителя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Боровець О. В. Комунікативна компетентність як умова ефективної професійної діяльності учителя початкової школи. *Педагогічні науки: зб. наук. пр. Херсон: Айлант. 2011. Вип. 58. Ч. 1. С. 203–208.*
2. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у педагогічній взаємодії. *Вища освіта України. 2004. № 3. С. 87–102.*
3. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: кол. монографія. К.: «К.І.С.». 2004.
4. Сковцова С., Вторнікова Т. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкової школи: монографія. Одеса: Абрикос Компани. 2013.
5. Словник іншомовних слів / Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.

6. Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт. К.: Довіра, 2000. 1018 с.

7. Biemans Harm, Mulder Martin and others. Competence-Based VET in the Netherlands: background and pitfalls. *Journal of Vocational Education and Training*. 2004. Vol. 56.4. P. 523–538.

8. Hyland T. Book review of Competency Based Education and Training: A World Perspective by A. Arguelles and A. Goncz. *Journal of Vocational Education and Training*. 2001. Vol. 53.3. P. 487–490.

9. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. International students edition. Oxford University Press. 2000.

REFERENCES

1. Borovets, O. V. (2011). Komunikatyvna kompetentnist yak umova efektyvnoi profesiinoi diialnosti uchytelia pochatkovoї shkoly [Communicative competence as a condition for effective professional activity of a primary school teacher]. *Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. Kherson: Ailant. Vyp. 58. Ch.1. S. 203–208. [in Ukrainian]*

2. Liepikhova, L. (2004). Sotsialno-psykholohichna kompetentnist u pedahohichnii vzaiemodii [Sociopsychological competence in pedagogical interaction]. *Vyshcha osvita Ukrainy. № 3. S. 87–102. [in Ukrainian]*

3. Ovcharuk, O. V. (2004). Rozvytok kompetentnisnoho pidkhotu: stratchichni oriientyry mizhnarodnoi spilnoty [Development of the competence approach: strategic orientations of the international community]. *Kompetentnisnyi pidkhit u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy: kol. monohrafiia. K.: «K.I.S.».* [in Ukrainian]

4. Skvortsova, S., Vtornikova, T. (2013). Profesiino-komunikatyvna kompetentnist uchytelia pochatkovoї shkoly [Professional and communicative competence of a primary school teacher]: monohrafiia. Odesa: Abrykos Kompany. [in Ukrainian]

5. Slovnnyk inshomovnykh sliv (2000) [Dictionary of foreign words] / Uklad. S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. K.: Naukova dumka. 680 s. [in Ukrainian]

6. Slovnnyk inshomovnykh sliv (2000) [Dictionary of foreign words] / uklad. L. O. Pustovit. K.: Dovira. 1018 s. [in Ukrainian]

7. Biemans, Harm, Mulder, Martin and others. (2004). Competence-Based VET in the Netherlands: background and pitfalls. *Journal of Vocational Education and Training*. Vol.56.4. P. 523–538. [in English]

8. Hyland, T. (2001). Book review of Competency Based Education and Training: A World Perspective by A. Arguelles and A. Goncz. *Journal of Vocational Education and Training*. Vol. 53.3. P. 487–490. [in English]

9. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English. (2000). International students edition. Oxford University Press. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Райса – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, соціальна компетентність педагога, формування професійно-комунікативної компетентності фахівця.

ПРИМА Дмитро – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, соціальна компетентність педагога.

ДЕСЯТНИК Катерина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, соціальна компетентність педагога, формування лідерської компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Raisa – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of a future elementary school teacher, social competence of a teacher, formation of professional and communicative competence of a specialist.

PRIMA Dmytro – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of a future elementary school teacher, social competence of a teacher.

DESYATNYK Kateryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education of Volyn National University named after Lesya Ukrainka.

Scientific interests: professional training of a future elementary school teacher, social competence of a teacher, formation of leadership competence of a future primary school teacher.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 09.03.2025 р.

УДК 37.091.12:331.108

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-15-21

БОНДАР Вікторія –

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри дошкільної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8874-4319>

e-mail: bondarvikusy2017@gmail.com

НІКІТЬСЬКА Юлія –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти

Черкаського національного університету